

KONFERENCIJA „NIHILIZMAS IR VAIZDUOTĖ“

Liepos 1–5 dienomis Vilniaus universitete vyko Religijos studijų ir tyrimų centro (VU RSTC) organizuota tarptautinė konferencija „Nihilizmas ir vaizduotė“. Daug dėmesio ir atgarsių akademinuose sluoksniuose bei žiniasklaidoje sulaukusi konferencija pakvietė ne vien Lietuvos, bet ir užsienio filosofus bei mokslininkus pasidalyti savo išvalgomis, idėjomis bei naujausiais tyrinėjimais. Pranešimus ir paskaitas skaitė pasaulinio garso mąstytojai Bernardas Stiegleris, Richardas Kearney, Jeanas-Jacques’as Wunenburgeris ir Gianni Vattimo. Viešose diskusijose mąstytojai įvairiais aspektais nagrinėjo įsivaizduojamybės ir nihilizmo įtampas naujųjų technologijų epochoje, kartais akivaizdžiai, o kartais, regis, vos juntamai, tačiau produktyviai sujungdami abi temas į inspiruojančią ir intelektualiai stimuliuojančią visumą.

Glaustai nusakyti tą visumą, subendravardiklinti penkias dienas trukusią ir teminių aspektų įvairove pasižymėjusią konferenciją nėra lengva, tačiau išskirtinio dėmesio nusipelnę konferencijos metu išryškėję pagrindiniai teoriniai leitmotyvai bei renginio mastas ir svečių akademinis kalibras.

Dar pačioje konferencijos pradžioje, sakydama įžanginį sveikinimo žodį, profesorė Rita Šerpytytė pabrėžė, kad nihilizmo ir vaizduotės temos bei galimos iš pirmo žvilgsnio nebūtinai akivaizdžios jų sąsajos prašosi būti apmąstytos naujai ir aktualiai – iš postmetafizinio mąstymo perspektyvos. Būtina klausti, anot jos, kaip nihilizmas, atsiribojant nuo klasikinių

jo kaip Dievo mirties ir vertybių nuvertėjimo interpretacijų, gali būti suprastas šiais laikais ir ką pats fenomenas gali pasakyti apie mūsų gyvenamą laiką. Lygiai taip pat vaizduotės ir įsivaizduojamybės klausimai, tradiciškai sieti su suklaidintos, neskaidrios sąmonės kontekstu, naujais rakursais iškyla sparčios technologijų kaitos ir plėtros laikais.

Taigi pačias įvairiausias konferencijos pranešimų temas suvienijusi nihilizmo ir vaizduotės problematika, atsiskleidė per du pagrindinius leitmotyvus. Vienas iš jų – hermeneutinė „silpnojo mąstymo“ perspektyva, siejama su konferencijos svečio Gianni Vattimo vardu. Aktualiai artikuliuoti ir reflektuoti tiek nihilizmo, tiek vaizduotės problematiką įmanoma suvokus, kad gyvename laikais, kai „objektyvus“ dalykų aprašymas gali būti pavadintas tik viena iš daugelio interpretacijų. Todėl tik filosofija, suvokianti save kaip „silpnąjį mąstymą“, ir atsisakiusi metafizikai būdingos pretenzijos įtvirtinti nepajudinamą ir racionalų tikrovės pamatą, leidžia užčiuopti bei apmąstyti abu fenomenus – nihilizmą ir vaizduotę – ne kaip duotus ir baigtinius, bet veikiau kaip pozityvia prasme istoriškus, atvirus interpretacijoms ir todėl turinčius didžiulę emancipacinę galią.

Nihilizmo sampratų spektras platus, tačiau daugeliu atveju jis nepagrįstai suvokiamas ne kaip savarankiškas fenomenas, bet kaip kitų fenomenų – cinizmo, ateizmo ir pan. atitikmuo ar vedinys. Toks redukcionistinis žvilgsnis, susitelkiantis ties neigimo judesiu,

supaprastina, o kartais iš viso praleidžia pro akis pačios nihilistinio mąstymo struktūros logikos specifiškumą. Hermeneutiškai suvoktas nihilizmas remiasi ne paprasčiausio *ne* tarimu – taigi neigimu visko, kas „vertinga“, „tikra“, „objektyvu“ ir pasirodo nepajudinamų „duotybių“ pavidalu, bet veikiau paradoksaliai tardamas: *nei...nei*. Tokią mąstymo logiką „diktuoja“ patirtis, kad nėra tokios prieigos prie tikrovės, kuri nebūtų įtarpinta, t. y. medijuota. Visų pirma – pačiu mąstymo, refleksijos aktu, aptinkamu medijose, suprantamose pačia plačiausia prasme – pradedant kalba, raštu ir baigiant šiuolaikinėmis skaitmeninėmis technologijomis. Taip kyla suvokimas, kad visa pasaulyje nėra *nei* visiškai tikra, *nei* visai netikra. Paradoksalu, bet sakydami, jog tikime, mes iš tiesų prarandame tikėjimą, kaip pasakytų G. Vattimo, „tikėti, kad tiki“.

Gianni Vattimo savo paskaitoje pabrėžė, kad pati būtis, mąstoma kaip įvykis, bet ne kaip metafizinė duotybė, atsiskleidžia kaip nihilistinė, o neišvengiamai istoriškai suvokto būties įvykio pozityvus aspektas susijęs su prisiminimu – būtis yra net tada, kai jos nėra.

Metafiziškai įšaknyti, racionalūs bei objektyvūs mokslo, istorijos, religijos, politikos aiškinimai, pasak G. Vattimo, ne atspindi, bet aštriai įsteigia nelygybę ir tironiją, nes iškelia laimėtojus prieš pralaimėtojus, stipriuosius prieš silpnuosius, valdančiuosius prieš valdomuosius. Taip aiškinama ir rašoma istorija yra orientuota į laimėtojus ir stipriuosius, bet kartu iš istorijos pašalinama, užmirštama kita istorijos ir būties dimensija – silpnieji ir pralaimėtojai. „Būties tylą – tai nutildytųjų tylą. Mano *pareiga* prisiminti tai, kas buvo pamiršta“, – Vilniuje kalbėjo G. Vattimo.

Apie būtinybę ne tik prisiminti, bet ir kalbėti bei pakartotinai išgyventi skaudžius pralaimėjimus bei traumas, konferencijoje kalbėjo ir airių

filosofas Richardas Kearney. Pranešime jis aiškino, kaip literatūra gali padėti jei ne išgydyti, tai bent išverti asmenines ir bendruomenines traumas, jas atgaivinant ir vis iš naujo išgyvenant naratyvinės vaizduotės plotmėje.

Anot jo, klasikiniai literatūros kūriniai, tokie kaip Homero „Odiseja“, Williama Shakespear'o „Hamletas“ ar Jameso Joyce'o „Ulisas“, atskleidžia, kaip traumas, o tiksliau po jų likę randai – kaip laikiški pačios traumas realumo ženklai – leidžia ne tik patirti tai, kas tiesiogiai nebeatiriama, susitikti tuos, kurių nebeįmanoma sutikti kitaip, kaip tik šmėklų ir vaiduoklių pavidalu, bet ir sykiu demonstruoja, kaip tampa įmanoma pasakyti tai, kas atrodo kalbiškai adekvačiai nepasakoma (nepakeliamą traumas sukeltą skausmą ar netektį). Taigi susiduriama su savotišku paradoksu: patirta trauma sukuria situaciją, kurioje nei adekvačiai kalbėti, nei visiškai tylėti tampa neįmanoma. Pasak paties R. Kearney, jo atsakymas šioje situacijoje vienareikšmiškas – reikia pasirinkti kalbą prieš tylą. Atrodytų, R. Kearney pranešime vardyti pavyzdžiai neatrodo turintys tiesioginių sąsajų su nihilizmu ar postmetafizinio mąstymu, tačiau pažvelgus į anksčiau minėtus du kertinius nihilistinio mąstymo struktūros akmenis – Šerpytės akcentuojamą nihilizmo sąmonei atstovaujantį refleksijos judesį ir komplikotą prieigos prie tikrovės išvalgą – R. Kearney koncepcija taip pat gali būti perskaityta iš nihilistinės perspektyvos.

Antrasis ryškiausias konferencijos leitmotyvas – *pharmakon* konceptas – dažniau atsikartodavo vaizduotės klausimus analizavusių pranešėjų lūpose. Lyg susitarę, nors tartasi, regis, nebuvo, tiek užsienio svečiai, tiek ir Lietuvos filosofai ne kartą kalbėjo, apie neišvengiamai dvilypę technikos ir technologijų prigimtį bei dviprasmišką situaciją,

kurioje tokiomis aplinkybėmis atsiduria vaizduotė – nesiliaujančio vaizdų ir informacijos srauto paralyžiuojama viena produktyviausių sąmonės galių.

Technologijos, mokslas, menas, tekstai – visa tai, pasak filosofų, veikia kaip *pharmakon* – ir vaistas, ir nuodas vienu metu. Kaip savo pranešime sakė J. J. Wunenburgeris, vaizdiniai šiandien turi dvejopą reikšmę: turtina ir plečia žmogaus pojūčių ir patyrimų lauką, tačiau graso pojūčius atbukina; išplečia vaizduotės galią tirti pasaulius, kurie mums nėra prieinami, tačiau gali įtraukti į vaizdinių vergiją. Todėl šiame grėsmių ir iššūkių kontekste būtina kelti klausimą apie vaizdinių funkcionavimą ir jo pasekmes visuomenei.

Tarsi pratęsdamas šią mintį prancūzų filosofas B. Stiegleris kalbėjo ir apie tai, kad mūsų susiorientavimui pasaulyje bei informacijos perdavimui būtini išoriniai kultūriniai daiktai tampa techniniai, o tai stipriai paveikia patį perdavimo procesą. Išorinės atminties talpyklos (knygos ir raštas) žmogui yra neišvengiamai reikalingos, tačiau atsiradus įvairioms technologijoms ir tokiems informacijos gigantams kaip „Google“ įprastas kultūros perdavimo modelis pakinta radikalčiai. Be to, pasak prancūzų mąstytojo, dėl skaitmeninių technologijų sąjungos įmanoma paveikti tam tikrus impulsus žmogaus smegenyse, tokiu būdu darant įtaką jo pasirinkimams – jie tampa ne racionalūs ir savarankiški, bet veikiau reflektyvūs ir automatiški. Taigi šiuolaikinė visuomenė jau nebegali be technikos ir technologijų, tačiau dar nėra iki galo apmąščiusi ir suvokusi, kaip jos iš tiesų mus keičia, o

jų kontrolės klausimas turėtų tapti politinių svarstymų objektu.

Anot pranešėjų, atvirai įvardijus šį neišvengiamą technologijos fenomenų farmakoniškumą, gyvenamo laiko neapibrėžtumą, monolitinių ir racionalių struktūrų sunykimą, atsiveria įpareigojančios galimybės – kurti ir plėtoti mąstymo ir kūrybinių erdvių alternatyvas.

Konferencija „Nihilizmas ir vaizduotė“ – jau ne pirmas VU RSTC organizuojamas tarptautinis renginys, tad į Vilniaus universitetą bene aktualiausioms šiuolaikinei filosofijai temoms aptarti pavyko surinkti pirmo garsumo filosofus ne vien dėl asmeninių kvietimų, bet ir dėl nuoseklaus bei ilgalaikio bendradarbiavimo su užsienio universitetais ir centrais, taip pat anksčiau vykdytų tarptautinių tyrimų bei projektų sėkmės.

Lietuviškame filosofinių renginių kontekste konferencija akivaizdžiai išsiskyrė į auditorijas sukviestų klausytojų skaičiumi ir įvairove, taip pat tokiems renginiams ne itin būdinga aktyvia viešinimo kampanija žiniasklaidoje bei internete. Ne tik konferencijos metu, bet ir po jos žiniasklaidoje buvo jaučiamas padidėjęs dėmesys organizatoriams ir svečiams, o artipilnės ar kartais ir sausakimšos Vilniaus universiteto auditorijos bei salės neleido suabejoti, kad aktualių filosofinių klausimų svarstymas gali taip sudominti, kad vidurvasary dėl vieno ar kito filosofo paskaitos žmonės pasirenge ne tik paklaidžioti po centrinių rūmų kiemelius, bet ir atvykti į kiek atokiau nuo miesto centro įsikūrusius universiteto padalinius.

Lina Valantiejūtė